

NEOLİBERAL KÜRESELLEŞME ve EĞİTİM

Neoliberal Globalization and Education

Naciye YILDIZ¹

Özet

Neoliberal küreselleşme eğitim sektörünü piyasa mekanizmasının bir parçası olarak görmektedir. Bu yaklaşıma göre eğitimin de dahil olduğu kamu hizmetleri ticari bir meta olarak pazarlanmalıdır. Bu yaklaşım eğitim sektörünün özelleşmesine yol açmıştır. Eğitim sektörünün özelleşmesi eğitim hakkının bütün yurttaşlar için erişilebilir olmaktan çıkarmıştır. Bu değişim sadece eğitim hakkını değil buna bağlı olarak sivil ve politik yurttaşlık haklarının kullanımını da engellemektedir. Eğitimin özelleştirilmesi ile beraber devlet eğitim alanından çekilmiş, yerini özel okul, dersane ve vakıf üniversitelerine bırakmıştır. Yeterli imkânlarla sahip olmayan kesimler ve dışlanan kız çocuklarının eğitimi hayır severler, zengin iş adamları ve sivil toplum örgütleri tarafından yürütülen proje ve kampanyalara havale edilmiştir. Ayrıca eğitim müfredatı neoliberal ekonominin gereksinim duyduğu işgücünü tüketiciyi yetiştirecek biçimde değiştirilmiştir. Bu bağlamda bireyselleşme, ekip çalışması, rekabetçi ve esnek işgücü üretimi temel alınmıştır. Oysa eğitim ticari bir meta değil, insan ve yurttaşlık hakkıdır.

Anahtar sözcükler: Küreselleşme, sosyal hizmetler, eğitim, yurttaşlık hakları.

Abstract

Neoliberal globalization views education sector as a part of market mechanism. According to this approach, public services including education must be market just commercial merchandise and this approach gave way educational sector to be privatized. Being privatized educational sector caused education right not to available for all citizens. Neoliberal globalization hindered not only education right, but using of civil rights as well. Along with privatization of education, the state receded from educational area and made room for private schools and universities. Education of the people who haven't enough opportunities and young girls was left to rich businessmen and civilian social organizations. Beside this, curriculum was changed to allow to provide work force and consumers which were needed by neoliberal economy. In this context personalization, team working, competitive and flexible production are fundamental. Whereas education is not a merchandise but human and civil right.

Key Words: Globalization, Social Working Services, Education, Civil Rights

Küreselleşme ve Eğitim

Küreselleşme süreci toplumsal yaşamın birçok alanı gibi eğitim ve öğretim sistemini de etkilemektedir. Küreselleşmenin neoliberal ekonomik

¹ Öğr.Gör.Dr.; Dicle Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, 21280 Kampüs-Diyarbakır, e-mail: naciyyildiz@dicle.edu.tr

boyutunun eğitim sistemi üzerindeki etkisi söz konusu sistemin serbest piyasanın kodlarına uyumlu hale getirilerek kurumlarının birer ticari işletme, şirket mantığı çerçevesinde yapılandırılmasında ve yönetilmesinde belirginleşmektedir. Kuşkusuz bu ticaret ve kar mantığı beraberinde gereksinim duyduğu işgücü üretimini ve yurttaş eğitimini de getirmektedir. Bu çerçevede küreselleşmenin eğitim alanına yansımaları eğitim-ekonomi ve eğitim politikası eksenleri bağlamında ele almak yararlı olacaktır. Bu noktadan hareketle makale önce küreselleşmenin ekonomik boyutu ve bunun eğitim sistemine etkileri üzerinde duracak, devamla eğitim politikasındaki değişikliklerin olası toplumsal ve siyasal yansımalarını incelemeye çalışacaktır.

Küreselleşme

Küreselleşmenin çok boyutlu ve henüz kapanmamış bir süreç olarak ele alınması değişik düzeylerde meydana gelen değişimleri anlamak ve açıklamak açısından yararlı olacaktır. Küreselleşmenin çok boyutlu olması ekonomik, politik, sosyal, kültürel alanlarda dönüşümlere yol açmasına işaret etmektedir. Ulrich Beck (1997: 26-29) küreselleşme üzerine yaptığı araştırmalarda üç değişik kavram kullanarak bu farklı boyutları dikkate alan bir yaklaşım sergilemektedir. Beck'e göre neoliberal ekonominin diğer bütün alanlara hâkimiyetini öne çıkaran, dünya pazarının bütünlüğüne vurgu yapan ve ulus devletleri birer işletme olarak bu pazarın içine yerleştiren yaklaşım neoliberal ekonomik küreselleşmeyi bir ideoloji olarak pazarlamaktadır. Bu "ekonomik olanın emperyalizmi" veya egemenliği olarak formüle edilebilecek neoliberal ideolojik yaklaşım küreselleşme ideolojisi (*Globalismus*) olarak adlandırılabilir. Küreselleşme sürecinde yaşanmakta olan insan hareketliliği, çokluklar, farklılıkların ortaya çıkması ve dünya toplumuna doğru giden bir değişime işaret eden boyut küresellik (*Globalitaet*) olarak ifade edilebilir. Bu bağlamda söz konusu olan küresel düzeyde oluşmaya başlayan toplumsal muhalefet hareketleri, kültürel çoğulculuk, ulus üstü sosyal alanlar v.b. gibi oluşumlardır. Son olarak özellikle ulus devletin her anlamda sınırlarını geçiren hale getiren ve onu dönüştüren, bu bağlamda da küreselleşmenin siyasi yönüne işaret eden küreselleşme (*Globalisierung*) olgusundan söz etmek gereklidir. Beck'in küreselleşmeyi açıklamak için böyle bir farklılaşmaya gitmesi neoliberal ekonomik küreselleşmeyi doğal, verili ve varılacak son nokta, tarihin sonu olarak gösteren ideolojik yaklaşım ile bunun karşısında eleştirel bir konumda yer alabilecek, küresel adalet talebini dile getirecek küresel düzeyde bir sivil toplumun varlığını görmeye olanak sağlamaktadır.

Claus Leggewie (2003: 16-18) ise küreselleşme yerine dünyanın sınırsızlaşması (*Entgrenzung der Welt*) kavramını kullanmayı önerdiği araştırmasında söz konusu sınırsızlaşmanın sınırların ortadan kalktığı anlamına gelmediğini ileri sürer. O'na göre nasıl "boşanmalar evliliklerin sonunu getirmediyse", sınırların geçiren hale gelmesi veya geniş boyutlarda aşılması da "sınırların yok olduğu" anlamına gelmez. Sınırların varlığı devam etmektedir, tıpkı ulus devletlerin varlığının devam etmesi gibi. Bunun en açık

örneğini illegal yollarla gelişmiş batılı ülkelere gitmek üzere yollara dökülen, denizlere açılan ve çoğunlukla menzile varamadan yakalanan, hatta boğularak ve donarak yaşamını kaybeden 'istenmeyen' kaçaklar, göçmenler, sığınmacılar ve küreselleşme muhalifleri oluşturmaktadır. Kısaca sınırların varlığı veya yokluğu üzerine yapılacak bir tartışma bağlam bağımlı olmak zorundadır.

Fakat bu geçişlilik halinin herhangi bir nitel değişime yol açmadığı, etkisiz olduğu da iddia edilemez. Leggewie (a.g.e.:20) bu aşılabilirlik veya geçişlilik halinin sadece ulus devletin sınırlarının geçirgen hale gelmesini değil, aynı zamanda kültürler, sosyal yaşamlar, devlet, özel sektör kısaca bütün yaşam alanları arasındaki sınırların da silikleşmeye başlamasına işaret ettiğini ileri sürmektedir. Kültürel sınırsızlaşma çok kültürlülüğe yol açmaktadır. Ulus devletin coğrafi sınırları ile örtüşen homojen ulus ve kültür kavramalarını tartışmalı hale getirirken, göçmenlerin göçtükleri ülkelerde kendi kültürleri ile içinde yaşadıkları kültürün karışımından oluşan yeni bir kültürel birleşim (*hybride*) oluşturmalarına neden olmaktadır. Bu melezleşmeye örnek olarak Almanya'yı birçok uluslar arası film festivalinde temsil eden göçmen kökenli sinema yönetmeni ve diğer Türkiye kökenli sanatçılar verilebilir. Burada artık söz konusu olan herhangi bir ulusal kültürü korumak veya diğer bir kültür alanına iltica etmekten çok yeni bir kültürel karışım oluşturmaktır. Küreselleşme süreci aynı zamanda yerleşmenin önem kazandığı ve lokal ile küreselin karşılıklı bağımlılığının olduğu bir süreçtir. Leggewie'ye (2003: 16) göre sınırsızlaşma veya geçirgenleşme değişimini yerel ile küresel arasındaki karşılıklı bağımlılık ekseninde küreselleşmeden çok "*glokalleşme*" kavramı açıklamaktadır. Küreselleşme büyük çemberlerin iç çemberlere tek yanlı etkisi ve belirleyiciliğinden ziyade yerelin de içerildiği bir karşılıklı bağımlılığa işaret etmektedir. Bu bağlamda da lokal ile globalin karşılıklı bağımlılığı ve etkileşimi ile oluşmakta olan bir dünya toplumuna, başka sözcüklerle küresel toplumun oluşumuna işaret ettiği ileri sürülebilir.

Küreselleşme bağlamında altı çizilmesi gereken önemli noktalardan birisi ulus devletin uğradığı değişimin doğru okunmasıdır. Bu bağlamda oluşan değişim esas olarak ulus devletin sonunun ilanından çok ulus devletin "işlevlerinin dönüşümü" olarak yorumlanmalıdır (a.g.e.: 20). Örneğin kamu sektörü olarak adlandırılan bir kesimin çözülmesi ve bu alanda üretilen hizmetlerin özelleştirilmesi bu işlev dönüşümünün en belirginleştiği alanlardan biridir. Bu nedenle neoliberal küreselleşme ile ulus devletin çözülüşünü ilan etmek yerine devletin hangi alanlardan çekildiğini ve hangi alanlarda yoğunlaştığına bakmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu noktadan bakıldığında neoliberal ekonomik küreselleşmenin esas olarak sosyal devlet modeline ve işleyişine temel bir karşı çıkışı barındırdığı ileri sürülebilir. Bu bağlamda öncelikle neoliberal ekonomik küreselleşme ile sosyal devlet arasındaki ilişki ve dönüşüme bakılmalıdır.

Neoliberal ekonomik küreselleşmenin sosyal ve siyasal yaşamda geniş çaplı etkiler yaratan değişimleri sosyal politika alanında yaşanmaktadır. Bunlar neoliberal ekonomik politikanın uygulanması sonucu sosyal devletin çözülüşü ile beraber ortaya çıkan yoksulluk, yaşlılık, emeklilik, hastalık, eğitim v.b. gibi

alanlardaki toplumsal sorunlardır. Bu sorunlar zengin ve yoksul arasındaki sosyo-ekonomik farkı büyümekte, toplumda kutuplaşmalara yol açarak toplumsal dayanışmayı parçalamaktadır. Eğitim sektörünün şans eşitliği sağlama iddiası ile toplumsal eşitsizliklerin kabulüne dair yarattığı meşruiyet de bu bağlamda sorgulanmaktadır. Bu çerçevede konuyu anlaşılır kılmak için neoliberal ekonomik küreselleşmenin sosyal devlet ve sosyal politika üzerindeki etkilerine daha yakından bakmak gereklidir.

Neoliberal Ekonomi ve Sosyal Devlet

Ekonomik açıdan küreselleşme üzerine yapılan tartışmalarda “güneşin altında yeni bir şey “ olmadığı ileri sürülebilir. Konuya ilişkin yapılan araştırmalarda kapitalist ekonomik işleyişin tarih sahnesine çıkışından itibaren kendisine içkin bir küreselleşme eğilimi içinde olduğuna işaret edilmekle beraber, bugün devam etmekte olan küreselleşme sürecinin diğer dönemlerden nitel olarak farklılıklar gösterdiği belirtilmektedir (Timur, 2007: 36, Perraton&Goldblatt&Held&McGrew, 1998: 167). Bazı araştırmalarda ise ekonomik alanda tüm yer küreyi kapsayan herhangi bir küreselleşmeden söz edilemeyeceği, ulaşılan aşamanın daha çok dünyanın bazı bölgelerinde şekillenmeye başlayan serbest ticaret bölgelerinin veya bloklarının varlığı olduğu, ulus devletlerin önemli aktörler olarak varlıklarını devam ettirdiği vurgulanmaktadır(Hirst&Thompson, 1998: 108,130). Ekonomik alanda küresel bir boyuta ulaşıp ulaşılmadığına ilişkin yürütülen bu tartışmalarda ortak bir görüşe varılmamış olmasına karşın uygulanan neoliberal ekonomik politikaların dünya genelinde ortaya çıkardığı sosyal sorunlar her kesim tarafından kabul görmektedir. Bu sorunların tanınmış itirafları başta sorunun ortaya çıkmasına neden olan neoliberal ekonomik politikaların uygulatıcıları olan Dünya Bankası (WB), Uluslar arası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) gibi uluslar arası ekonomi kuruluşlarıdır. Esas olarak küreselleşmenin özüne yönelik bir eleştirileri olmamakla beraber sürecin sorunsuz devamının sağlanması işlevini üstlenen Uluslara arası Çalışma Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Örgütü (UNICEF) gibi uluslar arası organizasyonlar da küreselleşmenin kaybedenlerini gördüklerini belirtmektedirler. Bu aktörlerle beraber ulus devletler, Avrupa Birliği gibi ulus üstü yapılanmalar, sivil toplum kuruluşları, çalışmaları arasına hayır faaliyetlerini katan çok uluslu şirketler de neoliberal ekonomik politikaların uygulanması ile dünyanın her yerinde yoksullaşan, eğitim, sağlık, beslenme sorunlarıyla yüzleşen kesimlere yardım programları hazırlamaktadırlar. Kuşkusuz bu hayırseverliğin ve insani müdahalenin esas olarak yoksul kesimlerin hak taleplerinden hareketle oluşmadığı, ekonominin referans alındığı bir noktadan söylem sirkülasyonuna sokulan “insan sermayesi” kavramı çerçevesinde ekonomik büyümenin önünde engel oluşturmalarının anlaşılmasıyla gerçekleştiğinin altını çizmek gerekir. Başka bir ifade ile neoliberal küreselleşmenin geleceğinin sürecin kaybedenlerine bağımlılığının çeşitli düzeylerde anlaşılması olduğu ileri sürülebilir.

Neoliberal ekonomik politikalar İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan sosyal refah rejimlerinin krizi söylemi çerçevesinde meşrulaştırılmaktadır. Bu söyleme göre sosyal refah devletleri yüksek bütçe açıkları, kamusal yatırımları, piyasaya müdahaleleri, rekabete kapalı olmaları, özel teşebbüsü engellemeleri, sosyal programları ile yurttaşları çalışmaya değil tembelliğe itmeleri nedeniyle ekonomik büyüme sorunu ile karşılaşmışlardır. Neoliberal söyleme göre devlet ticari faaliyet alanından çıkmalı, düzenleme ve güvenliği sağlayacak düzeyde küçülmelidir. Bu politik söylem esas olarak devletin çekildiği alanların özel sektöre devredilmesi, yani özelleştirme anlamına gelmektedir. Neoliberal iddiaya göre devletin ürettiği hizmetler rekabete kapalı, pahalı ve kalitesizdir. O halde bu hizmet alanlarında kaliteyi yükseltmek, fiyatları düşürmek için özel sektörün devreye girmesi ve rekabete açılması gereklidir. Eğitim alanında dolaşımda olan devlet okullarının kalitesizliği, bakımsızlığı, yetersiz eğitim verildiği, öğretmenlerin görevlerini savsakladığı yönlü negatif söylemler bunun en açık örneğidir. Bunun sonucu olarak devlet eğitim sektörüne yatırım yapmazken, özel okullar, özel üniversiteler, dershaneler devletin oluşturduğu boşluğa yine devletin verdiği vergi indirimleri, teşvik v.b. gibi desteklerle yerleşmişlerdir. Örneğin, 625 sayılı yasada yapılan pek çok değişiklik ile özel eğitim kurumları açmak isteyen vakıflara kamu arazileri verilmiş, kalkınma planlarına özel okulların teşvik edilmesi konulmuş ve bu değişikliklere uygun olarak 2001 yılında özel vakıf üniversitelerine 12 trilyon liralık devlet yardımı yapılmıştır (Akçabol: 2007; 149-150). Bu özelleştirme politikalarının iddia edilen sonucu yaratmadığı, yani kaliteyi artırmadığı, fiyatları rekabet yoluyla aşağıya çekmediği sadece bizde değil diğer uluslardaki uygulamalardan bilinmektedir. Örneğin İngiltere’de özelleştirmeden sonra su fiyatları yaklaşık %50, Bolivya’da %100 artmıştır. Sigortacılık alanındaki özelleştirmeler sonucu bugün ABD’nin nüfusunun %16 sınıfın hastalık sigortası yoktur. Gelişmekte olan ülkelerde eğitim sektöründe uygulanan özelleştirmeler sonucu okul parasını ödeyemeyen çocuklar okullardan alınmaktadır (Schallhaus & Kolb; 2003).

Türkiye’de neoliberal ekonomik politikaların uygulanmaya konmasının tarihi seksenli yıllardan başlatılabilir. Seksenli yıllara kadar uygulanan kapalı ve korumacı (ithal ikameci) ekonomik politikalar yerine serbest piyasa ekonomisine geçişi sağlayacak olan politikalar izlenmiştir. Dönemin ekonomi politikası 12 Eylül askeri darbesinin emek cephesini ve her türlü toplumsal muhalefeti baskı altına almasının eşlik ettiği ekonomik yeniden yapılanma ve dünya pazarları ile bütünleşen bir ekonomik sistemin oluşturulması olarak özetlenebilir. Bu kapsamda yapılan değişikliklerin en önemli ayaklarından birisini Özal döneminde Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu’nda yapılan 32 sayılı yasal düzenleme oluşturmaktadır. Bu yasal düzenleme ile sermaye hareketleri serbest bırakılmış ve böylece Türkiye dışarıya sermaye ihraç eden bir ülke haline gelmiştir (Timur, 2004: 63). Bununla beraber gümrük duvarları düşürülmüş ve ithalatın önündeki engeller kaldırılmıştır (a.g.e.; 64). Bütün bu uygulamalar Türk ekonomisini dışarıya açmak, Türk tüketicisinin içeride üretilen kalitesiz ve pahalı malları tüketmek

mecburiyetinde kalmaması ve ekonominin rekabetçi bir yapıya kavuşturulması söylemi ile meşrulaştırılmıştır. Kuşkusuz bu politika ve uygulamaların bir kısmı olumlu sonuçlar oluşturmuştur. Tüketim ürünlerinde çeşitlilik, kalitede yükselme v.b. gibi tüm toplumsal kesimlerin yararlanamadığı birtakım olanaklar yaratılmıştır. Fakat bu politikalarla beraber esas altı çizilmesi gereken nokta Türkiye ekonomisinin küresel ekonomiye eklenilebilir hale gelmesi ve dünya pazarları ile bütünleşmesidir. Nitekim Türkiye'nin bu yıllarda uyguladığı ekonomik politikaların temeli bugüne kadar devam eden IMF ve Dünya Bankası ile yapılan “makro-ekonomik istikrar” ve “yapısal uyum” anlaşmalarına dayanmaktadır. Söz konusu kurumların önerdiği ve uygulattığı istikrar ve uyum programları esas olarak “ulusal paraların istikrarsızlaşmasına ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin batışına katkıda” bulunmaktadır (Chossudovsky, 1999: 37). Böylece yoksulluk artmakta, eğitim, sağlık, alt yapı v.b. gibi alanlara yapılan yatırımlardan devlet elini çekmekte ve bu hizmet gruplarından yararlanan toplumsal kesimler serbest piyasa koşullarına uyarlanan kamu hizmetlerinden yararlanamamaktadır. Türkiye’de “yapısal uyum” ve kamunun yani devletin yeniden yapılandırılması ile yapılan değişiklikler “özelleştirme, ticarileştirme, serbestleştirme ve yerelleştirme” yi içermektedir (Soydan, 2007). Neoliberal ekonomik küreselleşme ile beraber uygulamaya konan bu dört temel ekonomik dönüşüm çizgisi eğitim de dahil olmak üzere bütün kamusal hizmet alanlarına uygulanmaktadır. Diğer bir ifadeyle sosyal devletçi yapılanmadan liberal devlet modeline geçiş gerçekleşmektedir. Sosyal devletçi toplumsallaşmada merkezi bir yer edinmiş olan eğitim sektörü de bu liberalleşme projesine uygun olarak dönüştürülmektedir.

Neoliberal ekonomik politikaların etkili biçimde uygulandığı alanlardan biri olarak eğitim sektörü ticari bir faaliyet alanı haline getirilerek özelleştirilmiştir. Türkiye’de eğitim alanında uygulanan özelleştirme politikaları sonucu açılan özel okul, dersane, kurs ve üniversiteler oldukça yüksek ücretler karşılığı kalitesi tartışılır nitelikte hizmet sunmaktadır. Bununla beraber birçok özel kurum devlet tarafından desteklenmektedir. YÖK tarafından vakıf üniversiteleri ile ilgili hazırlanan rapora göre (Başaran, 2007) söz konusu üniversitelere kamusal kaynak aktarımı yapılmadığı takdirde kapanmaları gündeme gelecektir. Aynı rapora göre özel üniversiteler araştırma ve geliştirmeye kaynak ayırmamakta, öğretim elemanlarına yeterli ücret vermemekte, yeni öğretim elemanı yetiştirmemektedir. YÖK’ün araştırmasına göre devlet üniversitelerinde öğretim üyesi başına düşen öğrenci sayısı 28 iken, özel üniversitelerde bu sayı 36 ya yükselmektedir. Vakıf üniversiteleri birer ticari işletme mantığı ile çalışarak adeta ekonomik çıkar karşılığı mezuniyet belgesi veren kurumlara dönüşmüşlerdir. Özel üniversite ve okullar eğitimi bir ticaret nesnesi haline getirirken devlet bu kurumları hem desteklemekte hem de kendi bakanlığına bağlı kamu okullarında da aynı işleyişin oluşmasının yolunu açmaktadır. Nitekim devlet okullarının parasız olduğunu tartışmalı hale getiren katkı payı, karne parası, üniversitelerde öğrenim harcı v.b. gibi uygulamalar adı kamu kalmakla beraber paralı eğitim-

öğretim uygulamasının varlığına işaret etmektedir. Kısaca eğitim sektörünün büyüklüğü ve yüksek kar oranı onu özel kesim için çekici hale getirmektedir. Bu bağlamda eğitim sektörü kapsamında yaygın olarak kullanılan ‘yeniden yapılanma’ söyleminin “eğitimi piyasada alınıp satılabilen bir mal” (Dinçer; 2007: 325) haline getirmeyi amaçlayan neoliberal ekonomik politikaların uzantısı olduğu ileri sürülebilir. Bu politikaya uygun olarak Türkiye’de yüksek ücretler karşılığında değişik alanlarda özel kurslar, yaz okulları, yetiştirme ve yüksek lisans programları açılmakta ve eğitim hizmeti satılmaktadır (Soydan, 2007: 199). Böylece kamusal hizmet alanı olan eğitim sektörü bir bütün olarak kar amacı güden birer işletme yaklaşımı ile ticarileşmiş ve serbest piyasanın işleyişine uyumlu hale getirilerek neoliberal ekonomik dolaşıma entegre edilmiştir.

Neoliberal ekonominin ideolojik pazarlanışı çerçevesinde ileri sürülen dışa açılma, rekabet edilebilirlik söylemi esas olarak işsizlik ve ucuz işgücü üretmeye neden olmuştur. Çalışan kesimler rekabet söylemi kapsamında, işsizlik korkusu altında daha uzun saatler, daha az ücretle çalışmaya rıza göstermeye zorlanmaktadır. Nitekim dünyada çalışan kesimlere ilişkin bazı rakamlar işsizliğin arttığını, çalışan kesimlerin reel ücretlerinin düştüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Kapstein’ın (1998: 209, 210) verdiği rakamlara göre Amerika’da herhangi bir yüksek öğrenim bitirmemiş kesimler için geçerli olan işgücü saat ücretleri 1973- 1993 arasında 11.85 dolardan 8,64 dolara gerilemiştir. Fransa’da 1969-1973 arasında %2.6 olan işsizlik oranı bugün %11’in üzerine çıkmıştır. Ekonomist Mustafa Sönmez’e (2008) göre Türkiye’de 2007 yılında resmi işsizlik %11- 12 arası iken gayri resmi işsizlik %19 ile 20 arasındadır. Bu oranlar rakamlarla ifade edildiğinde resmi işsiz sayısı 2.5, resmi olmayan işsizlik ise 5 milyondur. Türkiye İstatistik Kurumu’nun (2008) yayınladığı son rakamlara göre 2008 yılı Mart ayı işsizliği önceki yılın aynı dönemine göre 0. 3 puan artarak %10.7’ye yükselmiştir. Mart 2008 dönemindeki işsiz sayısı ise bir önceki yılın aynı zaman dilimine göre 95 000 kişi artarak 2 milyon 496 000 kişiye yükselmiştir. Sönmez’ e (2008) göre Türkiye’de işsizlik bağlamında vurgulanması gereken en önemli nokta yüksek ekonomik büyümeye karşın istihdamın gerilemesidir. Örneğin 2002- 2007 döneminde ekonomik büyüme yıllık ortalama olarak %6.8 olurken, aynı dönemde istihdamda %1.4’lük bir düşüş yaşanmıştır. Bu rakamlar ekonomik büyümeye ve verimlilik artışına rağmen işsizliğin ve yoksulluğun arttığını açığa çıkarmaktadır. Türkiye’de gençler arasındaki işsizlik daha ileri boyutlardadır. Ülkedeki 15- 24 yaş grubu gençler arasında işsizlik oranı %20 seviyesine ulaşmıştır (Yentürk, 2008). Gençler arasındaki en yüksek işsizlik oranı %28 ile tarım dışı genç kadınlar arasında görülmektedir. Tarım sektöründe çalışan kadınlar ise çoğunlukla ücretsiz ve sosyal güvencesiz olarak aile işletmelerinde çalışmaktadırlar. Gençler arasındaki işsizliğin dikkat çekici ve üzerinde düşünülmesi gereken en önemli boyutu ise 20- 24 yaş grubundaki gençler arasında %18.5 gibi yüksek bir oranı üniversite mezunlarının oluşturmasıdır. Bu rakam ve işsizlik yapısına bakıldığında işsizliği önlemede etkili bir önlem olarak ileri sürülen eğitimin bu işlevini

ytirdiği ileri sürülebilir (a.g.y.). Sadece işsizlik değil istikrar ve yapısal uyum programları çerçevesinde gerçekleştirilen kamu personel reformu ile ataması yapılmayan öğretmen adaylarının yerine sözleşmeli öğretmen alımlarının tercih edilmesi, performans değerlendirme, öğretmenler arasında farklılıklara gidilmesi, sosyal güvenlik yasasında yapılan değişiklikler v.b. gibi uygulamalar neoliberal ekonomik politikaya uyumlu olarak işgücü alanında atılan esnekleştirme adımlarına örnek oluşturmaktadır (Soydan, 2007: 210). Eğitim-Sen' in (2007) raporuna göre son beş yılda emekli olan öğretmen sayısı 86 bindir. Aynı dönemde Milli Eğitim Bakanlığı'nın atadığı öğretmen sayısı 141 bindir. Emekli öğretmen sayısı çıkarıldığında gerçekte sadece 55 bin yeni öğretmen alındığı ortaya çıkmaktadır. Bu rakamlar artan öğrenci sayısı ile örtüşmeyen ve ihtiyaca göre ayarlanmamış, fakat Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) istekleri ile çakışan kamu personeli politikası uygulandığını göstermektedir. Ayrıca hem kadrolu hem de sözleşmeli personelin çalışma koşullarının yetersiz olduğu ve giderek kötüleştiği yapılan araştırmalarla doğrulanmaktadır. Eğitim-Sen'in (Radikal, 2007) yaklaşık iki bin öğretmenle yaptığı araştırmanın verilerine göre öğretmenlerin yaklaşık yarısı geçinebilmek için ek işlerde çalışmaktadır. Aldıkları ücretle geçinemeyen ve ihtiyaçlarını karşılayamayarak bankalara borçlanan öğretmenlerin oranı %82dir. Kullanılan krediler içinde ilk sırayı tüketici kredileri oluşturmaktadır. Öğretmenlerin yaklaşık yarısı kılık kıyafet yönetmeliğine uygun giyim için yapılacak masrafın kendilerini ekonomik olarak çok zorlayacağını belirtmişlerdir. Bir taraftan işsizlik ve yoksulluk, diğer taraftan düşük ücret ve yetersiz çalışma koşulları neoliberal ekonominin eğitim sektöründe oluşturduğu olumsuz sonuçlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu koşullar altında eğitim sektöründe verim düşmekte ve kutuplaşma artmaktadır.

Neoliberal ekonomi devletin küçülmesi ve kamusal yatırımların azaltılması yoluyla sosyal devlet yönelimli sosyal güvenlik programların sonlandırılmasına işret etmektedir. Nitekim birçok banka ve sigorta şirketinin uygulamaya koyduğu özel bireysel emeklilik ve hastalık sigortası hizmetleri devletin sosyal güvenlik ve sağlık alanından çekildiğini, bu alanları özel sektöre devrettiğini göstermektedir. Ayrıca yeşil kart uygulamasının devlete maliyeti ve neden olduğu finansal yük bağlamında kullanılan söylem bu alanda da bir kısıtlamaya gidileceğine işaret etmektedir. Nitekim "istismarı" önleme, "hak eden" tespit etme söylemleri bunu göstermektedir. Böylece bir taraftan işsizlik ve yoksulluk artarken, diğer yandan işsizleri ve yoksulları kapsaması ve topluma katması gereken sosyal politikalar uygulamadan kaldırılarak bu kesimler pazarın görünmez eline teslim edilmektedir. Yeniden topluma kazandırma, onurlu insanca bir yaşam sağlayacak önlemleri ve koşulları sağlama yerine yoksullar ve işsizler birer sapma ve hastalık durumu olarak sınıflandırılarak toplumdan dışlanmaktadır. Bu kesimlerin kendi kusurları olarak tanımlanan durumlarını bertaraf etmeleri için kullanılan kapasite geliştirme, güçlendirme, destekleme, mikro kredi, hayırseverlik, kendi işini kurma, yurttaş insiyatifleri v.b. gibi programlar bunun en açık örnekleridir. Eğitim sektörü bu tür bir yapılanmanın yoğun olarak uygulandığı

alanların başında gelmektedir. Buna en açık örnek olarak okul yapma, eğitime destek kampanyaları ve diğer projeler gösterilebilir. Eğitim sektöründeki bu dönüşüm bir taraftan hizmetleri ücretlendirirken, diğer taraftan olanakları kısıtlı olan kesimleri dışlamakta ve bağımlı hale getirmektedir. Eğitim sektörünün neoliberal ekonomiye eklenmesini kavrayabilmek için kamusal bir hizmet olan eğitim sektörünün ticari bir faaliyet alanı haline getirilişine yakından bakmak gerekir.

Neoliberal Küreselleşme, Hizmetler Sektörü ve Eğitim

Küresel düzeyde uygulamaya konulan neoliberal ekonomik politikaların bir sermaye birikimi alanı olarak gördüğü eğitim sektörünü dışarıda bırakacağı düşünülemez. Eğitim sektörü sahip olduğu ticari kapasite ve yüksek düzeyde kar hacmi ile özel sektörün ilgi duyduğu öncelikli alanlar içinde ve buna bağlı olarak liberal ekonominin özelleştirme uygulamalarının listesinin başında bulunmaktadır. Eğitim sektörünün bu nitelikte keşfedilişi esas olarak doksanlı yılların ortalarından itibaren Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) tarafından yürütülen hizmetler sektörüne ilişkin ticaret anlaşmasına dayanmaktadır. Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması (*General Agreement on Trade in Services* [GATS]) DTÖ'nün önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır. DTÖ'nün GATS ile esas olarak amaçladığı gelişmiş ülkelerde ekonominin üçte ikisini oluşturan hizmetler sektörünün dünya genelinde liberalleştirilmesi ve bu alanda serbest ticaretin küresel düzeyde işleyişinin biçimlendirilmesidir. Bilindiği gibi gelişmiş ülkelerde genel ekonomi içinde hem en büyük payı oluşturan, hem de istihdamın ağırlıklı olarak yer aldığı sektör hizmetler sektörüdür. Hizmetler sektörü sigortacılık, bankacılık, elektrik, gaz, su, taşımacılık, turizm, medya, iletişim, posta, eğitim ve sağlık alanlarını kapsamaktadır. Schallhaus ve Kolb'a (2003) göre GATS esas olarak hizmetler sektöründe ticaretin, malların, insanların sınır aşırılığını ve hizmet sunan firma veya kişilerin serbest yerleşmelerini kapsayan bir çerçevede şekillenmektedir. Görüldüğü gibi bu koşullar gerçekleştiğinde hizmetler sektöründe çalışmak isteyen kişi ve firmalar herhangi bir hizmet pazarına girişte engellenmeyecek, yerli hizmet sunucularından farklı koşullara muhatap olmayacaktır. Böylece DTÖ'nün kutsal ve dokunulmaz ilkelerinden biri olan 'yatırımcılara ayrıcalık uygulanamayacağı' gerçekleşecek ve adil rekabet koşulları oluşacaktır.

Hizmetler sektörü bilindiği gibi temelde kamusal olarak nitelenen, herkese açık ve erişilir olan, gerektiğinde devletin müdahale ettiği, kar amacı gütmeyen hizmetleri kapsamaktadır. Bunlar sosyal güvenlik, hastalık, yaşlılık, sakatlık, eğitim, toplu taşıma, su, elektrik, telefon ve posta gibi daha önce özelleştirilme uygulamalarının yapılmadığı hizmet alanlarıdır. Bu nitelikte hizmetlerin kar amaçlı, rekabete açık bir ekonomik faaliyet haline gelmesi daha önce de belirtildiği gibi uluslararası ve ulusal devlet içinde önemli sosyal sorunları beraberinde getirecektir. Başka bir ifade ile ortaya çıkacak esas sorun hizmetler sektöründeki bu liberalleşmenin uluslar arası ve ulusal düzeyde kimin çıkarına işleyecektir? Hizmetler sektörünün büyüklüğü

ekonomisinin %70 ni oluşturan ABD ile %34 ünü oluşturan Kamboçya örnek olarak alındığında, Kamboçya'nın ABD'nin hizmetler pazarına değil, aksine ABD'nin Kamboçya pazarına gireceği, bu serbest ticaretten Kamboçyalı değil ABD'li firmalarının kazançlı çıkacağı açıktır(a.g.y.). Buna bağlı olarak Kamboçya'da yaşayan işsiz ve yoksulların bu sürecin kaybedenleri olacağını belirtmek gerekir. Dolayısıyla hizmetler alanında kapalı kapılar arkasında sürdürülen serbest ticaret müzakerelerinin esas olarak gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin, bu ülkeler içinde de işsiz, yoksul kesimlerin aleyhine işleyeceği ortadadır. Bu durum uluslar arasında ve ulusal düzeyde zengin-yoksul, gelişmiş-azgelişmiş farkını büyütecek ve kutuplaşmalara yol açacaktır. Fakat bütün olumsuz sonuçlar dışında eğitim alanında yaşanmakta olan neoliberal dönüşümlerin ekonomi ile sınırlanamayacak birçok boyutu bulunmaktadır. Çünkü eğitim sektörü sadece ekonomik yurttaş değil, aynı zamanda sistemin gereksinim duyduğu siyasi ve sosyal yurttaşı da yetiştirmektedir.

Eğitimin kısa bir tanımlama ile bireyde ondan beklenen ve istenilen davranışları oluşturma süreci olduğu ifade edilebilir (Sönmez, 2006: 26). Eğitimin istenen ve beklenen davranışlar oluşturma işlevi tarih boyunca bütün toplumlarda önemli bir yer tutmuştur. Bütün toplumlar istenen ve beklenen birey modeline uygun olarak eğitimlerinin içeriğini, yöntem ve tekniklerini belirlemişlerdir. Fakat bütün toplumsal kesimleri kapsayan ve bireyler arası eşitlik temelinde toplumun üzerine genişletilen eğitim uygulamalarının tarihi ulus devletlerin doğuşu ile başlatılabilir. Doğuştan getirilen, önceden verili bütün niteliklerin bireyin toplum içindeki konumunu ve statüsünü belirlediği bir toplumsal yapılanmadan bütün insanların eşitliği üzerine temellenen politik üyeliğe geçişle beraber eğitim hakkı da bütün kesimlere yaygınlaştırılmıştır. Bu genişleme ve yaygınlaşma esas olarak ulus devlet yapılanması içinde biçimlenen kapitalist ekonomik işleyişe uygun bir gelişme olarak görülmelidir. Ulus devlet büyüklüğünde örgütlenen bir ekonomik pazar aynı zamanda bu pazarda çalışacak, tüketecek, hareket edecek bireylere, yurttaşlara ihtiyaç duymaktadır. Buna bağlı olarak ortak bir dile ve merkezi bir yapılanmaya sahip ulusal bir eğitim sisteminin oluşması gereklidir. Ancak böyle bir eğitim sistemi ekonominin gereksinim duyduğu işgücünün, tüketicinin ve ulus devletin yurttaşı olan politik bireyin eğitimini sağlayabilmektedir. Bütün yurttaşlar üzerine dağılan bu yaygınlık ve genişleme bir taraftan onlar arasında eşitlik sağlamaktadır. Fakat diğer taraftan eğitim sistemi içinde üretilen eşitsizliklere meşruiyet sağlamaktadır. Böylece birey doğuştan sahip olduğu, politik öncesi nitelikleri ile değil eğitim sistemi içinde elde ettiği konumu, diploması ile toplumda yer almaktadır. Burada artık başarı, yetenek, çalışma, liyakat v.b. gibi teknik bir söylem içinde oluşturulan seçmeler eşitsizlik üretmektedir. Bütün yurttaşlara eğitimde fırsat eşitliği sağlanarak toplumsal eşitsizlikler kabul edilebilir hale getirilmektedir. Böyle olduğu için ulusal eğitim sistemi her zaman eğitim-devlet, eğitim-ideoloji, eğitim-ekonomi ilişkisini sorgulayan yaklaşımlarla karşılaşmıştır. Örneğin, Althusser'e (1991: 44) göre eğitim sistemi devletin ideolojik aygıtlarındandır. Eğitim sistemi

içinde bireyler kapitalist toplumsal işleyişi içselleştirirler ve böylece sistemin yeniden üretimini sağlarlar. Okullar ve okulların oluşturduğu eğitim sistemi kapitalist toplumsal örgütlenmenin ideolojik yönünü kuşaklara aktarmanın en uygun ve verimli kurumlarıdır. Devlet egemen sınıfların çıkarlarını kollamak ve ideolojisini kuşaklar boyu iletebilmek için okul kurumunu kullanmaktadır. Bourdieu (2006: 35) ise eğitim sisteminin ve bu sistemin kurumu olan okulun kendisinin eşitsizlik ürettiğini ileri sürmektedir. Okul ekonomik sermaye tarafından belirlenen kültürel sermayeye göre öğrencileri seçmekte ve elemektedir. Bunu yaparken aynı zamanda “toplumsal uzamı yeniden” üretmektedir. Diğer bir ifadeyle okul toplum içinde var olan farklılıkları dikkate almakta ve bunlara göre bir düzenleme yaparak eşitsizlikleri devam ettirmekte, yeniden üretmektedir (a.g.e.: 36). Bu yaklaşımla bakıldığında eğitimde fırsat eşitliği yaratarak toplumsal eşitsizlikleri kabul edilebilir hale getirme veya meşrulaştırma politikalarının radikal bir eleştiriden geçirilmesi gerektiği ileri sürülebilir. Çünkü bu programlar da var olan farklılıkları güçlendirip yeniden üretmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi bu yazının kapsamı bağlamında sosyal devletin bir ayrımı olan eğitimde fırsat eşitliğine kamusal olarak müdahale etmenin olumsuzlandığı neoliberal ekonomik küreselleşmenin eğitime etkileri üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede eğitim sistemi ve okul kurumuna yönelik eleştirilere kısaca değindikten sonra neoliberal ekonominin eğitim sektöründe yol açtığı değişimlere bakmak ve sonra bu değişime uygun olarak aktarılmaya çalışılan eğitim ve terbiyeye, yani yetiştirilen insana, özneye değinmek yararlı olacaktır.

Neoliberal ekonominin eğitim sektörüne yaklaşımının bir boyutu yukarıda da değinildiği gibi eğitim hizmetlerinin başlı başına karlı bir uğraş olmasıdır. Bu kapsamda bir taraftan eğitim hizmetleri özel kurumlar aracılığıyla birer ticari meta olarak alınıp satılır hale gelirken, diğer yandan devlet bu alandaki görev ve sorumluluklarını sivil toplum kuruluşlarına, hayır kurumlarına ve diğer uluslar arası yardım kuruluşlarına devretmektedir. Kemal İnal’ın (2006; 7- 8) listelediği bazı proje ve kampanyalar bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. İnal’a göre; Başbakanlığın “Eğitime Yüzde Yüz Destek Projesi”, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi öğrencileri ve öğretmenlerden oluşan bir grubun başlattığı “Başlarsa Hayat Yeniden”, ÇYDD ve Turkcellin beraber yürüttüğü “Kardelenler”, Garanti Bankası’nın “Deniz Yıldızları”, ÇYDD ve Schneider Electricin “Çağdaş Yatılı Liseli Kızlar Projesi, ÇYDD, uluslararası taşımacılık firması Sertrans, Ege Kimya ve Turkish Education’nin “Anadolu’da Bir Kızım Var, Öğretmen Olacak”, ÇYDD ve Mercedes-Benz’in “Her Kızımız Bir Yıldız”, ÇYDD ve Ericson’nın “Bilgi Toplumu Kızları”, Antalya Valiliği’nin “Sevgi Köyü” ve çok ortaklı “Çağdaş Lise Mezunu Kızları Meslek Edindirme ve Üretime Katma” ile “Onlar da Çocuktuk” projeleri devletin eğitim sektöründen çekildiğini göstermektedir. Bu projelerin yanı sıra İnal, Milliyet Gazetesi’nin “Baba Beni Okula Gönder”, Milli Eğitim Bakanlığı’nın (MEB) “Haydi Kızlar Okula”, TEGV ve Kanal D’ nin “Yıldızlar Sınıfı”, Arçelik’ in “Eğitimde Gönül Birliği”, Milli Eğitim Bakanlığı’nın “Yaşasın Okulumuz”, MEB’nin “Bilgisayarlı Eğitime Destek

Kampanyası” ve Tatvan Dumlupınar İlköğretim Okulu’nun “ Okudukça büyüyoruz” kampanyalarını sıralayarak eğitim hakkının nasıl görelî, keyfî ve zengin hayırseverlerin merhametine bağımlı hale geldiğini ortaya koymaktadır. Bu kampanya ve projeler Türkiye’de eğitimin her bireyin insan ve yurttaş olmasından kaynaklanan bir hak olmaktan çıkıp bir sadaka haline geldiğine işaret etmektedir. Parası ve imkânı olmayanlar aynı zamanda ulus devletinin ihtiyaç duymadığı ve buna bağılı olarak yurttaş olarak görmediği bireylerdir. Bu kesimler ya kendi başının çaresine bakacak veya hayırseverlerin yardımına layık olacaklardır.

Eğitim alanında gerçekleşen ticarileşmenin diğeri bir göstergesi özel okul, dershane ve özel üniversitelerin sayısal olarak çoğalmasındır. Nitekim eğitim sektöründe kamunun çekilişini ve yerini özel sektöre bırakışını rakamlar çok açık olarak göstermektedir. Eğitim-Sen’in (2007) 2007- 2008 Eğitim- Öğretim Yılı Başında Eğitimin Durumu raporunda verilen rakamlara göre 2002- 2003 öğretim yılında 2.122 olan dershane sayısı 2007 yılında 3.986 ya çıkmıştır. Aynı zaman dilimi içinde özel dershanelerde çalışan öğretmen sayısı 19.881 den 47.621’e, öğrenci sayısı ise 606.522’den 1.071.827 ye yükselmiştir. Eğitim sektöründeki bu özel kurumların sundukları hizmetler için talep ettikleri ücretler oldukça yüksektir. Bu durum eğitim hizmetleri alanında uygulanan neoliberal ekonomik politikaların zengin ve yoksul arasındaki uçurumu derinleştirdiğini ve esas olarak yoksul kesimlerin eğitim olanağından dışlandığını göstermektedir. Bunun yanı sıra iddia edilen ucuz ve kaliteli hizmet üretiminin gerçekleşmediği de bilinen bir gerçektir. Örneğin yukarıda değinilen YÖK raporuna (Başaran) göre özel Beykent Üniversitesi gelirlerinin %87 sini öğrencilerden sağlarken, öğrenci başına harcadığı miktar 2611 YTL gibi düşük bir düzeyde kalmaktadır.

Neoliberal ekonominin eğitim sektörünü etkilediği bir diğeri eksen gereksinim duyulan iş gücünün belirlenmesi ve eğitimidir. Bugün pek çok firma veya sermaye grubu kendi üniversitesine sahiptir ve üniversiteler şirketlerle işbirliği yaparak ihtiyaç duyulan işgücüne uygun eğitim programları uygulamaktadırlar. Bu bağlamda üniversite öğreniminin eleştirel, bağımsız düşünebilen, toplum ile etkileşim içinde olan bir bilgi edinme ve oluşturma niteliğinden uzaklaşıp piyasanın ihtiyaç duyduğu işgücüne uygun mesleki eğitim veren bir kurum haline geldiği ileri sürülebilir. Kuşkusuz bu kar ve piyasa amaçlı yaklaşım bazı meslek gruplarını tercih edilir hale getirirken, diğeri iş alanlarını önemsizleştirmektedir. Böylece bu alanlarda düşük ücretli ve kötü çalışma koşullarının oluşturulması meşruiyet kazanırken, değeri kazanan veya ‘yükselen’ çalışma alanlarında estirilen rekabet fırtınası bu kesimlerin de baskı altına alınmasına neden olmaktadır. Kısaca özellikle yüksek öğrenim büyük sermaye gruplarına ismarlama yoluyla eleman yetiştirir konuma gelmiştir. Bu durum hem üniversite öğreniminin niteliklerine hem de onun toplumsal, eleştirel konumuna zarar vermektedir.

Neoliberal ekonomik küreselleşmenin gereksinim duyduğu birey modelinin ne tür niteliklere sahip olması gerektiği eğitim programlarında ve iş ilanlarında açığa çıkmaktadır. Bilindiği gibi neoliberal ekonomik işleyiş fordist

üretim biçiminin yerini alan esnek çalışma koşulları içinde örgütlenmektedir. Esnek üretim ve esnek emek kavramlarının içerdiği birey girişimci bir yapıya, yaratıcı düşünme ve eyleme kapasitesine, işbirliği yapabilme, takım halinde, uzun ve her yerde çalışabilme özelliklerine sahip olmalıdır. Bu noktadan hareketle eğitim programlarına bakıldığında öğrencilere geleceğin işgücü olarak söz konusu nitelikleri edinebilecekleri bir eğitim-öğretim verilmektedir. Bunun da ötesinde çocuk haklarına aykırı olarak, kişisel, özerk gelişimleri engellenerek sadece neoliberal ekonominin girdileri, geleceğin işgücü olarak yetiştirilmektedirler. Örneğin yaratıcılık, ekip çalışması, katılım, özerklik, eleştirel yaklaşım v.b. gibi özellikler yukarıda da değinildiği gibi neoliberal ekonominin gereksinim duyduğu işgücünün sahip olması gereken niteliklerin hakimiyetini yansıtmaktadır. Bu yaklaşıma dayanarak sevgi, dayanışma, barış, kardeşlik v.b. gibi değerlerin önemsenmediği ileri sürülebilir. Kuşkusuz bu neoliberal modernleşmenin ihtiyaç duyduğu işgücü sadece çocuk haklarına değil, aynı zamanda eğitimde şans eşitliği ilkesine aykırı olarak yetiştirilmektedir. Uygulanan özelleştirmeler ve eğitimin paralı hale gelmesi esas olarak eğitimde fırsat eşitliğinin kalktığını göstermektedir. Bu çerçeveden bakıldığında yukarıda belirtilen niteliklerin verileceği eğitimin nesnesi olan grubun üst ve orta üst sınıfların çocukları olacağı açıktır (Ertürk: 2006; 12). Başka bir ifade ile eğitim hizmetleri her yurttaş için erişilebilir olma niteliğini ticari bir nesne haline gelerek kaybetmektedir. Böylece öğretim hakkı sadece yeterli maddi koşullara sahip olanların ulaşabilecekleri bir ayrıcalık olmaktadır. Oysa devlet sadece sermaye kesimini desteklemekle, varlıklılara hizmet üretmekle yükümlü değil, bütün yurttaşların ve sınırları içinde yaşayan her bireyin temel insan haklarından yararlanmasını sağlamakla görevlidir. Ulrich Beck (1997; 230- 231) küreselleşmenin yarattığı bireyselleşme noktasından bakarak öğrenmenin, eğitimin önceden belirli ve verili normları aktarması yerine bireylerin kendi yaşamlarını kendilerinin belirlemelerine imkan verecek şekilde düzenlenmesine dikkat çekerek “politikacılar Alman firmalarını sübvanses etmek yerine, yurttaşlara kendilerini ulus aşırı coğrafyalarda ve dünya toplumunun çelişkileri karşısında kendi yollarını bulacak, ayakta kalacak yetileri ve becerileri verecek bilgi ve eğitime para” yatırmalarını önermektedir.

Eğitim sektörü neoliberal ekonomik mekanizmanın tüketicilerinin üretildiği toplumsal kurumlar olan okulları kapsamaktadır. Illich'in (2005; 56) belirttiği gibi “okul sonsuz tüketim mitinin başlatıcısıdır” ve esas olarak bugünkü anlamda ticarileşmiş ve tüketim alanında yapılandırılmış bir çocukluk kavramı da modern dönemin ürünüdür. Neoliberal ekonomi yayılcı niteliğini sadece tüketim ürünlerine değil aynı zamanda tüketim alışkanlıkları ve formlarına da taşımaktadır. Bunun en güzel örneği dünyanın her yerinde çocukların benzer oyuncaklarla oynaması, benzer mamalarla beslenmesinden öte boş zaman aktivitelerinin, ders programlarının, haftalık ders saatlerinin benzeşmesinde görülmektedir. Örneğin gelişmiş batılı ülkelerin önemli bir sorunu olan hareketsizlik ve hazır gıdalarla beslenmeden kaynaklanan aşırı kilo sorununa çözüm olarak artırdıkları beden eğitimi dersi

saatlerinin artırılması uygunluğu ve uygulanabilirliği araştırılmadan bizim eğitim sistemimize transfer edilmekte ve yoksulluktan beslenme yetersizliği içinde büyüyen çocuklar kilo sorunu olanlarla aynı görülmektedir. Kuşkusuz beden eğitimi dersleri ve çocukların hareketliliği önemli bir konudur. Fakat bununla aynı, belki de daha fazla önem arz eden diğer bir mesele yetersiz veya açlıkla karşı karşıya kalmış çocukların beslenme sorunlarıdır. Kaldı ki spor salonu ve aletleri olmayan okullarda, beton zeminli okul bahçelerinde bütün şubelerin aynı ders saatinde yapmak zorunda kaldıkları beden eğitimi derslerinin ne kadar hareketlilik sağladığı da ayrıca tartışılması gereken bir sorudur. Nitekim Eğitim-Sen'in (2007) raporuna göre ilköğretimde spor salonu başına düşen öğrenci sayısı 5.412, liselerde ise 3.334 tür. Bu kadar yetersiz koşullarda beden eğitimi derslerinin reel olarak yapılamayacağı açıktır.

Eğitim sektörü aynı zamanda ulus devletçi siyasal örgütlenmenin ihtiyaç duyduğu yurttaşın yetiştirildiği bir yapılanmadır. Bu bağlamda eğitim müfredatının, öğretilecek konuların, verilecek bilgilerin ve değerlerin belirlenmesi önem kazanmaktadır. Neoliberal ekonomik sistemin işleyebilmesi için yeni kuşaklara aktarılması gereken değerlerin bireysellik ve muhafazakârlık arasında salınan nitelikte olduğu ileri sürülebilir. Çünkü neoliberalizm bir taraftan bireyselliği ve esnek yaşamı favorize ederek, hatta bu tür bir yaşam biçimini kaçınılmazmış gibi göstererek toplumu atomize etmektedir. Geleneksel dayanışma ve bir arada yaşama bağlarını kopararak, her bireyi diğerine potansiyel rakip olarak konumlandırmaktadır. Fakat diğer taraftan bu toplumsal dağılma veya bireyselleşme toplumun devamı için karşı bir kutba ihtiyaç göstermektedir. Böylece bir taraftan bireyselleşme, diğer yandan başta din olmak üzere muhafazakâr değerlerle denge durumu sağlanmaya çalışılmaktadır. Liberal muhafazakâr söylemin barındırdığı millet, vatan, din, aile, topluluk v.b. gibi kavramlar ile aileye ve kadına atfedilen konum buna açık bir şekilde işaret etmektedir. Ayrıca din derslerinin eğitim sistemi içinde aldığı konum, üstlendiği işlev, ders içerikleri, yarattığı tartışmalar, dava konusu olduğu mahkemeler, dinsel cemaatlerin uluslar arası düzeyde yaygın okulları, özel kurs ve dershaneleri örnek olarak verilebilir (Sayılan, 2007: 63).

Küreselleşme, Eğitim ve Yurttaşlık Hakları

Neoliberal küreselleşmenin eğitim alanında yarattığı ağır tahribatlardan bir diğeri temel insan hakları ve sosyal yurttaşlık haklarında oluşturduğu erozyondur. Taner Timur'a (2007: 37) göre bugün yaşadığımız küreselleşme sürecinde kapitalizmin özellikle kendisine alternatif olarak gördüğü sosyalist bloğun çökmesinden sonra tarih sahnesine çıktığı ilk aşamada gösterdiği niteliklerden bazılarını tekrar aldığı ileri sürülebilir. Habermas (1998: 80) ise neoliberal ekonomik politikaların uygulanması ile "sosyal devletçi uzlaşma"nın oluşturduğu sosyal sınıflar arası dengenin bozulacağına ve bununla beraber etkisiz hale getirilen çatışmaların tekrar gündeme geleceğine işaret etmektedir. Anthony McGrew'e (1998: 385) göre "küreselleşme demokratik yurttaşlık ile halk egemenliğinin uygulanmasını

tartışılır hale getirmektedir.” Burada altı çizilmesi gereken nokta neoliberalizmin sosyal hakları ortadan kaldırması ve buna bağlı olarak liberal demokrasinin varlığını tehlikeye sokmasıdır. Bu bağlamda neoliberalizmin yurttaşlık haklarında özellikle sosyal haklarda yarattığı aşınmaya değinmek gerekir.

Bugün kullanıldığı biçimiyle yurttaşlık hakları ve sosyal haklar kategorilerine dikkat çeken ve bunları gündeme getiren ilk toplum bilimci Thomas H. Marshall’dır. Marshall’a (2000: 51-52) göre sivil, politik ve sosyal olmak üzere üç yurttaşlık hakkı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, kişiliğin dokunulmazlığı, ifade, düşünce, inanç ve kanaat özgürlüğü, mülkiyet dokunulmazlığı, sözleşme özgürlüğü ve adil yargılanma gibi temel liberal hakları kapsamaktadır. Bu hak grubu ile ilgili kurum yargılama kurumu olan mahkemelerdir. İkinci hak grubunda yer alan politik haklar seçme, seçilme hakkını içermekte ve ilgili olan kurum parlamento ile yerel yönetimlerdir. Sivil ve politik haklardan sonra sosyal haklar tanınmaya ve kullanılmaya başlamıştır. Sosyal haklar ekonomik ve toplumsal refaha katılım, toplumsal zenginliğe paydaş olma, yaşanan toplumun standartlarına uygun onurlu ve insanca yaşama hakkını kapsar. Sosyal haklarla ilgili olarak oluşan yapılar sosyal hizmetler ve eğitim kurumlarıdır.

Marshall sosyal hakları kendi toplumu İngiltere için tarihsel olarak incelerken sosyal haklar ile yurttaşlık statüsü arasındaki ayrılmaya dikkat çeker. İngiltere’de 1918 yılına kadar yoksulluk haklarından yararlananlar oy kullanma hakkına sahip değildir. Benzer nitelikteki fabrika yasaları da yurttaşlık statüsünde olmadıkları için kadın ve çocuklara uygulanmaktadır. Bireyin yurttaş olabilmesi için her hangi bir yardım almadan kendi yaşamını çalışarak devam ettirmesi ve kendi iki ayağı üzerinde durması gerekir. Burada vurgulanması gereken nokta sosyal hakların yurttaşlık statüsünü tehdit eden veya yurttaşlık statüsünün kaybedilmesine yol açışının benzeri bir sürecin bugün de yaşanmakta oluşudur. Bunun en yalın şekilde açığa çıktığı alan yardıma muhtaç olan yurttaşlara güçlendirme, kapasite geliştirme, ömür boyu eğitim, mikro kredi v.b. projelerle kaybettikleri yurttaşlık statüsünün “kazandırılmaya” çalışılmasıdır. Neoliberal modernleşmenin yurttaş modeli vahşi kapitalist dönemin yurttaşlık anlayışı ile örtüşmektedir. Bunun en açık şekilde görülebildiği alan eğitim sistemidir. Bugün eğitim, yurttaşlık ve bireyin sosyo-ekonomik konumu arasında doğrudan bir bağ vardır. Oysa modern devlet, yurttaşlığı verili, değişmez nitelikleri soyutlayarak her bireyin eşitliği üzerine yapılandırmıştır. Bununla bağlantılı olarak altı çizilmesi gereken bir diğer nokta ise sosyal haklar, eğitim sistemi ve bunlara bağlı olarak yurttaşlık statüsü açısından kadınların ve çocukların uğradıkları ayrımcılık ve dışlanmadır.

Temel insan haklarından olan eğitim hakkı yurttaşlık hakları arasında yer alır ve bir sosyal haktır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 26. Maddesi’ne göre her birey parasız eğitim hakkına sahiptir ve ilköğretim zorunludur. Anayasa’nın Sosyal ve Ekonomik Haklar Bölümü’nde yer alan 42. Madde’sinde ise ilköğretimin bütün devlet okullarında parasız, kız ve erkek

vatandaşlar için zorunlu olduğu belirtilmektedir. Belirtilen yasalar bağlamında iki noktanın altına çizmek gerekir. Bunlardan biri eğitim hakkının sosyal bir hak olması ve devlet tarafından güvence altına alınmasıdır. Diğer önemli nokta ise bu sosyal hakkın kullanımının neoliberal küreselleşme döneminde doğrudan ekonomik koşullara ve haklara bağlanmasıdır. Başka bir ifade ile eğitim hakkının tanınması ve yasalarda yer alması bu hakkın kullanımını veya gerçekleşmesini teminat altına almaya yetmemektedir. Bu formel var oluştan daha fazla olarak eğitim hakkının kullanımını garanti edecek diğer koşulların sağlanması gerekmektedir. Bu da ancak eğitimde şans eşitliğinin, eğitime erişimin adil olmasını sağlamakla mümkündür. Ralf Dahrendorf'a (2007: 139) göre eğitimde şans eşitliği eğitim hakkının kullanımında altı çizilmesi gereken en önemli noktadır. Çünkü eğitim bir topluma hem sosyal hem de politik boyutta katılımın anahtarıdır. Bu nedenle yoksul, eğitim olanağından yoksun, sosyo-ekonomik alt sınıflardan gelen çocuklar için sadece parasal destek yeterli olmamaktadır. Toplumun yoksul ve yoksun kesimleri için eğitimde şans eşitliği sağlamak aynı zamanda onlara kullanacakları ve sahip oldukları olanaklara dair bilgiler vermek ve onların bu bilgi ve iletişim ağlarına ulaşmalarını sağlayacak imkân ve kanalları oluşturmaktır. Marshall'a (2007: 61) göre çocukların eğitim haklarını kullanıp kullanmamaları onların yurttaşlık statüleri üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Çünkü devletin çocukluk dönemindeki eğitim hakkını güvence altına alması çocuğun o dönemdeki okula gitme hakkından daha geniş ve esas olarak geleceğin yurttaşının eğitimi olarak önem kazanmaktadır. Yurttaşlık hakları okuma- yazma bilen, eğitilmiş yurttaşlar için belirlenmiştir. Dolayısıyla bu niteliklere sahip olmayan bireylerin haklarını kullanmaları imkânsızdır. Temel haklardan olan özgür olma hakkı ve bu hakkın kullanımı için eğitim vazgeçilmez ön koşuldur. Görüldüğü gibi eğitim hakkı sivil, sosyal ve politik yurttaşlık haklarının hepsini etkilemekte ve kullanımlarını doğrudan belirlemektedir.

Eğitim hakkını kullanamayan birey özgürlük hakkını da kaybetmiştir. Özgür olmak, kendi düşünce, bilgi ve yargılarını verili olanları sorgulayarak oluşturmak, gerektiğinde egemen düşünsel iklimle çelişkiye düşmek, eleştirel düşünmek ve düşündüğünü ifade etmek eğitim sistemi içinde edinilecek kazanımlardır. Oysa yukarıda da değinildiği gibi neoliberal modernleşmenin birey modeli bu nitelikler yerine ekonomik bakımdan kendine yeterli, uyumlu, rekabetçi işgücü ile sınırlanmış durumdadır. Bu bağlamda bütün yaşam alanlarının ve demokratik değerlerin ekonomik bakış açısının belirleyiciliği altında tanımlanmasının ve sınıflandırılmasının demokratik bir birlikteliğe katkı sağlamayacağı açıktır. Apple (2007: 31) bu durumu şöyle özetlemektedir: "Eleştirel anlayışın içi piyasaların ve denetimin mantığı tarafından boşaltılmıştır ve şu anda dayatılan şeyin, piyasa ve denetimin sorumluluk ve güven oluşturacağı iddiasına rağmen, genellikle yıkıcı olduğunu biliyoruz." Bugün her birey büyük bir kontrol ve baskı altında eleştirelilikten, dayanışmadan "uzlaşma"ya ve "rekabet" edebilmeye yönlendirilmektedir. Çocuklar neoliberalizmin üstün değerlerine göre eğitilmektedir. Bu değerlerin

ve bunları temele alan bir eğitimin demokratik bir toplumsal yaşamın gerçekleşeceği ortamı ve iklimi sağlayacağı kuşkuludur.

Eğitim hakkı yukarıda da değinildiği gibi politik yurttaşlık haklarının kullanımı için ön koşul durumundadır. Okuma- yazma bilmeyen yurttaşların siyasi süreçlerin her düzeyde işleyişlerine katılmalarının oldukça zor olduğu ileri sürülebilir. Bunun en somut örneğini 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşananlar oluşturmaktadır. Okur-yazar olmayan yurttaşların uzun ve karışık oy pusulalarında tercih ettikleri partilerin veya adayların amblemlerini bulamayacaklardan hareketle bölgede bu tür seçmene sahip siyasi partiler uzunlukları ölçtürmek gibi orijinal ve yaratıcı çözümler bulmuşlardı. Bu siyasi partiler için kullanılan çözüm yurttaşların siyasi haklarının kullanımını sağlamıştı. Fakat muhalif diğer siyasi partiler açısından bu durum anti-demokratik olarak değerlendirilmiş ve yurttaşların oylarının baskıyla alındığı ileri sürülmüştür. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın eğitim hakkının siyasi yurttaşlık hakları ile doğrudan bağlantısı ve iç içe geçmişliği bu somut yaşanmışlıkta açığa çıkmaktadır. Bu nedenle eğitim hakkının garanti altına alınmamasının, gerçeklik kazanmamasının aynı zamanda siyasi ve sivil hakların kullanımını tehlikeye soktuğu ileri sürülebilir. Buna bağlı olarak halk adına egemenlik kullanımının ve demokratik toplumsal işleyişin tartışılır hale geleceği iddia edilebilir. Çünkü esas olarak yurttaşların kendileri ile ilgili alınacak kararlara katılımını ön koşul olarak kabul eden temsili demokratik sistemde eğitim bu katılımı sağlayacak tek anahtardır. Bu bağlamda demokrasi ve yurttaşlık hakları ile eğitim arasındaki doğrudan ilişki dikkate alınarak tüm yurttaşların eğitim hakkının güvence altına alınmasının ve gerçekleşebileceği koşulların sağlanmasının gerekliliğinin altını çizmek gerekir.

Eğitim sadece siyasi katılımın değil aynı zamanda toplumsal katılımın da temelinde yatan faktördür. Toplumun onurlu, özgür, bireysel ve kültürel farklılıkları içinde tanınan bir üyesi olabilme konumu eğitim ile iç içedir. Eğitim bireyin ekonomik, sosyal, kültürel ve sosyal sermayesini oluşturduğu ve geliştirdiği bir süreçtir. Bu sürecin dışında kalmak söz konusu alanlarda yoksun ve yoksul olmakla eş anlamlıdır. Böyle bir durumun oluşması bireyin toplumdan dışlanması ve ayrımcılığa uğramasının işaretidir. Bu bağlamda eğitim hakkının aynı zamanda bireyin dışlanmasını ve ayrımcılığa uğramasını engelleyecek bir işleve sahip olduğu ileri sürülebilir. Nitekim kız çocuklarındaki düşük okullaşma oranı bağlamında yürütülen tartışmalar ve alınan önlemler bunun açık örneğidir. Bu noktada eğitim sisteminin cinsiyetçi yapısının niteliğinin altını çizmek gerekir. Buna ek olarak neoliberal küreselleşmenin eğitim sistemini "reform"dan geçirirken bu cinsiyetçi yapıya değinmediği, aksine onu güçlendirdiği belirtmelidir. Bu değışmezlik değışik açılardan bakıldığında ortaya çıkmaktadır. Öncelikle eğitim sektörünün özelleştirilmesi ile sektörde ağırlıklı olarak işgücünü oluşturan kadınlar bundan doğrudan etkilenecektir. İşsizlik, kötü çalışma koşulları, düşük ücret ve bunların beraber getirdiği yoksullaşma, hak kayıpları olumsuz sonuçlar olarak ortaya çıkacaktır. Bunun yanı sıra neoliberal modernleşmenin favorize

ettiği rekabet, bireyselleşme v.b. gibi değerlerin kadınların aile, çocuk bakımı v.b. gibi nedenlerle uyum gösteremeyecekleri değerler olduğu belirtilmelidir. Son olarak eğitim sisteminin cinsiyetçi yapısına yönelik eleştirilerin kız çocuklarına ve kadınlara yönelik özelleştirilmiş kampanyalar ve projeler ile gölgede kalmasıdır. Başka bir anlatımla tek kızların, kadınların var olan eğitim sisteminin içine alınmasıyla esasa dokunmadan sorunun ortadan kalkacağına dair yaratılan yanılsamadır. Oysa kızların ve kadınların eğitim haklarının engellenmesi parçalı proje ve kampanyalarla çözülemeyecek toplumsal bir sorundur. Bu nedenle bağlamlarından koparılmış, bireyselleştirilmiş bir yaklaşım yerine toplumsal ve siyasal bir söylemin kullanılması ve sorunun politikleştirilmesi gerekir.

Sonuç

Neoliberal ekonomik küreselleşme eğitim sistemini serbest piyasanın işleyişi içine alarak kar amaçlı bir ticari kurum haline getirmiş ve buna bağlı olarak eğitim hizmetlerinin ücretli hale gelmesine neden olmuştur. Bu durum eğitimin yurttaşlar arasında üstlendiği eşitlik sağlayıcı niteliğinin ve meşruiyetinin sorgulanmasına yol açmıştır. Başka bir ifade ile eğitimin paralı hale gelmesi fırsat eşitliğinin yok olmasına ve buna bağlı olarak toplum içinde çatışma yüklü bir kutuplaşmanın oluşmasına neden olmuştur. Bu değişim demokratik bir toplumsal yaşamı destekleyip geliştirmek yerine, onu tehdit eden, kırılğan ve dayanaksız yapan bir işlev görmektedir.

Yurttaşlık haklarının önemli bir halkasını oluşturan sosyal haklardan olan eğitim hakkı eğitim sektörünün özelleştirilmesi sonucu bugün yurttaş hakkı olma niteliğini yitirmiştir. Eğitim bugün bütün yurttaşların erişebileceği temel bir hak olmaktan çok sosyo-ekonomik konumu gelişkin kesimlerin kullanabildiği bir ayrıcalıktır. Beck'e (1996: 248) göre böylece esas olarak modern öncesi statü elde etme yollarını ortadan kaldırma işlevini üstlenen modern okul sistemi bugün tekrar yaşla, cinsiyetle, sosyo-ekonomik ve etnik kökenle doğrudan belirlenen toplumsal konum ve statü dağıtma kurumu haline gelmiş bulunmaktadır. Beck'in (a.g.y.) ifadesi ile bu bağlamda esas olarak yeniden feodalleşme (*Refeudalisierung*) sürecinden söz etmek gerekir.

Eğitim kurumlarının birer ticari işletme olarak yapılandırılması öğrencileri müşteri konumuna düşürmüştür. Öğrenciliğin müşteri konumuna itilmesi eğitimin özgür ve eleştirel birey oluşumuna sağladığı katkıyı ortadan kaldırmış ve öğrenciyi çıkarını maksimize etme gayreti peşinde koşan ticari işleyişin aktörlerinden biri haline getirmiştir. Öğretmenler ürünlerini beğendirmek ve satmak zorunda kalan esnaf konumuna indirildiği için öğretmen- öğrenci arasındaki ilişkiler saygı ve karşılıklı eşitlik, açıklık niteliğini kaybederek disiplinsiz, düzensiz, şiddetin kol gezdiği ortamların oluşmasına yol açmıştır.

Neoliberal ekonomik küreselleşmenin yol açtığı işsizlik, özellikle vasıflı-geç kuşaklar arasındaki yüksek işsizlik düzeyi gelecek korkusu ve karamsarlık üretmektedir. Eğitimli kesimlerin karşılaştığı bu işsizliğin bir diğer yansıması öğretim sisteminde kalma sürelerinin giderek uzamaktadır.

Bugün yüksek lisans eğitimini tamamlamak lisan düzeyinde bir yüksek öğretim ile aynı seviyeye gelmiş ve adeta uzatılmış lisans eğitimi halini almıştır. Ayrıca ömür boyu eğitim adı altında yaşamın her alanı ve zaman dilimi ticaret mekanizması içine alınmış, yaşlılık da karlı bir ticari alan haline getirilmiştir.

Küreselleşme eğitim sektörü hizmetlerini ticari bir meta haline getirerek bu alana rekabeti ve özelleştirmeleri getirmiştir. Kamunun eğitim sektöründen çekilmesi yoksul ve ayrımcılığa uğrayan kesimleri hayır kurumlarının, zengin iş sahiplerinin, sivil toplum kuruluşlarının gelip geçici kampanyaları ve projelerine teslim etmiştir. Bu çalışmaların kalıcı ve geniş etkili sonuçlar oluşturmayacağı açıktır. Bununla beraber eğitim hakkı adeta bir sadaka niteliğini almıştır. Oysa eğitim hakkı temel insan ve yurttaşlık hakkıdır. Bu nedenle eğitim hakkının tekrar kamusal güvence altına alınması ve her kes için erişilebilir hale gelmesi gerekir.

Neoliberal modernleşme eğitim sektörünün niteliğine ve kalitesine olumsuz etkide bulunmuştur. Eğitim sistemi daha dışlayıcı ve cinsiyetçi hale gelmiştir. Eğitim hizmetleri pahalı ve kalitesiz hale gelmiştir. Oysa yapılması gereken eğitim müfredatının cinsiyetçi, ırkçı, gerici, dışlayıcı içeriğini değiştirmektir. Bu eleştirel yaklaşımı göstermeyen, sadece kar-zarar- maliyet hesaplarına kapanmış bir değişimin eğitim sistemini bulunduğu noktadan daha geri götüreceği ortadadır. Son olarak küreselleşme karşıtı Avrupa Sosyal Hareketleri'nin (Sensever, 2003: 65) çağrısında belirtildiği gibi “eğitim, iş, sağlık ve barınmanın herkes için hak olduğu bir dünya” için, eğitimin bir meta olmadığını ortaya konulması ve bu yönde çaba gösterilmesi gerekmektedir. Bunun yapılabilmesi için neoliberal küreselleşmenin hakim kıldığı ekonomik determinizmin karşısına politik olanın çıkarılması gerekir. Eğitime ilişkin her tür değişim esas olarak politik bir tercihtir ve bu nedenle politik süreçlerde biçimlendirilmelidir.

Kaynaklar

- Akçabol, Rıfat (2007). Küreselleşme ve Eğitim. İn: Ebru Oğuz&Ayfer Yakar (Yayına Hazırlayanlar). *Küreselleşme ve Eğitim*.(141-163). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Althusser, Louis (1991). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Çev: Yusuf Alp&Mahmut Özışık. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Apple, Michael W. (2007). Eğitim, Piyasalar ve Denetim Kültürü. İn: Ebru Oğuz&Ayfer Yakar (Yayına Hazırlayanlar). *Küreselleşme ve Eğitim*.(9-34). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Başaran, Kenan (2007). Eğitime Bütçe Ayırmazlarsa Vakıf Üniversiteleri Kapanır. *Referans*. Erişim: 29.11.2007.
- Beck, Ulrich (1996). *Risikogesellschaft*. Frankfurt/M: Suhrkamp. Özel Baskı (ilk baskı 1986).
- Beck, Ulrich (1997). *Was ist Globalisierung?*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Bourdieu, Pierre (2006). *Pratik Nedenler*. Çev: Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Hil Yayınları.
- Chossudovsky, Michel (1999). *Yoksulluğun Küreselleşmesi*. Çev. Neşenur Domaniç. İstanbul: Çivi yazıları.
- Dahrendorf, Ralf (2007). Zu viel des Guten.Über die soziale Dynamik von Staatsbürgerschaft. İn: Jürgen Mackert&Hans-Peter Müller (Yayınlayan). *Citizenship Soziologie der Staatsbürgerschaft*. (133- 155). Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.

- Dinçer, Alaaddin (2007). Neoliberalizm Eğitim Sistemini Sermaye Lehine Yeniden Yapılandırıyor. İn: Ebru Oğuz&Ayfer Yakar (Yayına Hazırlayanlar). *Küreselleşme ve Eğitim*. (321- 331). Dipnot Yayınları: Ankara.
- Eğitim-Sen (2007). *2007- 2008 Eğitim- Öğretim Yılı Başında Eğitimin Durumu*. <http://www.egitimsen.org.tr/index.php?yazi=1265>. Erişim 30.11.2007.
- Ertürk, Esin (2006). (Post) Fordizm ve Yeni İlköğretim Müfredatı. *Zil ve Teneffüs*, Yıl:1, Sayı: 4-5, Temmuz-Ekim 2006, (10-12).
- Habermas, Jürgen (1998). *Die postnationale Konstellation*. Frankfurt/M: Suhrkamp.
- İllich, İvan D. (2005). *Okulsuz Toplum*. Çev: Mehmet Özay. İstanbul: Şule Yayınları.
- İnal, Kemal (2006). 'Eğitim Kampanyaları' Neye Hizmet Ediyor, Neyi Gizliyor?. *Zil ve Teneffüs*. Yıl:1, Sayı: 4-5, Temmuz-Ekim 2006, (5-9).
- Kapstein, Ethan B. (1998), Arbeiter und die Weltwirtschaft. İn: Ulrich Beck (Yayınlayan). *Politik der Globalisierung*. (203- 227). Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Hirst, Paul&Thompson Grahame (1998), Globalisierung? Internationale Wirtschaftsbeziehungen, Nationalökonomien und die Formierung von Handelsblöcken. İn: Ulrich Beck (Yayınlayan). *Politik der Globalisierung*. (85-133). Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Leggewie, Claus (2003). *Die Globalisierung und ihre Gegner*. München: Verlag C. H. Beck.
- Marshall, Thomas H.(2007). Staatsbürgerrechte und soziale Klassen. İn: Jürgen Mackert&Hans-Peter Müller (Yayınlayan). *Citizenship, Soziologie der Staatsbürgerschaft*. (45-102). Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- McGrew, Anthony (1998). Demokratie ohne Grenzen?. İn: Ulrich Beck (Yayınlayan). *Politik der Globalisierung*. (374- 419). Frankfurt/M: Suhrkamp.
- "Öğretmene bir takım elbise bile zor", *Radikal*, 23 Kasım 2007.
- Perraton, Jonathan&Goldblatt, David&Held, David&McGrew, Anthony (1998). Die Globalisierung der Wirtschaft. İn: Ulrich Beck (Yayınlayan). *Politik der Globalisierung*.(134-168). Frankfurt/M: Suhrkamp.
- Sayılan, Fevziye (2007). Küreselleşme ve Eğitimdeki Değişim. İn: Ebru Oğuz&Ayfer Yakar (Yayına Hazırlayanlar). *Küreselleşme ve Eğitim*. (59- 82). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Schallhaus, Markus& Kolb; Felix (2003). *Sand im Getriebe*. http://www.attac.de/themen/welthandel/was_ist_das_gats.php Erişim 30.11.2007.
- Soydan. Tarık (2007). Küreselleşme Sürecinin Eğitim Alanına Etkileri. İn:Ebru Oğuz&Ayfer Yakar (Yay. Haz.). *Küreselleşme ve Eğitim*. (181- 212). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Sönmez; Mustafa (2008). İstihdam Dostu Sektörler İçinde Turizm Birinci. *Bianet* (9 Haziran 2008). <http://bianet.org/bianet/kategori/bianet/107527/istihdam-dostu-sektorler-icinde-turizm-birinci> Erişim: 16.06.2008.
- Sönmez, Veysel (2006). Eğitimin Tarihsel Temelleri. İn: Veysel Sönmez (Ed.). *Eğitim Bilimine Giriş*.(25- 60). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Şensver, F. Levent (2003). *Dünya Sosyal Forumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu (2008). Haber Bülteni (Sayı:99, 5 Haziran 2008). <http://www.tuik.org.tr/PreHaberBultenleri.do?id=1988> Erişim: 18.06.2008
- Timur, Taner (2004). *Türkiye Nasıl Küreselleşti?* Ankara: İmge Kitabevi.
- Timur, Taner (2007). Küreselleşme Söylemleri ve Gerçekler. İn: Ebru Oğuz& Ayfer Yakar (Yayına Hazırlayanlar). *Küreselleşme ve Eğitim*. (35- 45). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yentürk, Nurhan (2008). Türkiye'de Genç İşsizliği. *Bianet* (19 Mayıs 2008). <http://bianet.org/bianet/kategori/bianet/107048/turkiyede-genc-issizligi> Erişim: 16.06.2008.